

6510

52

14

Egyveles Munkák II

113 50 36

DE 6100.183

201908915

IV

KÖZEP-AJTAI
DOHÁNY,

mellyet

NEMES ERDÉLY

ORSZÁG GYÜLÉSE

alkalmatosságával

KOLO'SVÁRRA

el-adni küld

BENKÓ JOSEPH,

65/10 Hárlemi Tudományos Társaság' Tagja.

Leltár C 6509 / 94

A Magyar Tudományos Akadémia által kiadott.

Magyar Tudományos Intézet
P.E.C.S.

SZEBENBEN, és KOLO'SVÁRATT

Nyomtatott HOCHMEISTER MÁRTON, Ts. K. priv. és Dicast.
Nönyvnyomtato által 1792.

Leltár ~~D/6509~~ / 94 9t.

186

Handwritten signature or mark.

E l ö b e s z e d.

IMPRIMATUR C. Ioann. Nepom. de Eszterházi m. p.

Claudiopoli, die 23. April 1792.

*Magyarországi és
Dunántúli Királyság*

0120

3.13.3

Úrunk születése után az 1666-iki Eszendöbéli Bőjtelő Havában, Fagarasbann tartatott Ország - Gyűlésnek (Diétának) Végezései között, a' 9-dik Tzikelyt (Articulust) im ezen szókkal találjuk Törvényül kiadattatva: „ Nem kevés bántódások volt a' mives embereknek eddig, hogy Ország Gyűlése alatt - is miveket bévinni, és szabadon árulni a' Városokon meg - nem engedték. Végeztük azért egész Országul, hogy ennek utánna Gyűlések alatt, akármely Városokba, hol a' Gyűlések lesznek, mindenféle mives emberek az ő miveket bé - vihessék és ott minden akadoztatás nélkül sza-

„badoson bé-vibefsek, és ott minden akadoztatás nélkül
„doston adbafsák és vebefsek.“

Mely törvényes Tzikkély az Erdélyi *Compilata* nevű Törvény Könyv 5-dik Részének 16-dik (a mint neveztetik) *Edictum* ába, vagy, magyaros kimondással, *Edictjébe*, (a) ilyenképpen férkezett-bé. „Min-
„den helyekre Ország Gyűlése alatt, az mives emberek,
„minden féle miveket, és egyéb rendek-is akármi el-
„adandó marhájokat szabadoson bé-vibetik, árulbattyák;
„senki őket *impediálni* nem mérészelvén.

Nem

(a) *Edict*-nek olvasom régitske perfolyta *Levelekbenn*. Olyan ez-is mint a' deákbul meg magyarosítatott fok egyéb szók, minéműek: *Avit*, az *aviticumból*, vagy (minthogy e' nem igaz deák szó, ha szintén szertibe élünk-is vele) inkább *avitumból*, ha tsak kevesseknél-is Magyar Országban; kik közül ama néhai híres magyar nyelvű *Faludi Ferentz* írja az *avitjós* zágot, az *ös jós* zághelyett. *Ketidi* vagy *Kotidi*, a' *quotidianumból*; mint némely régi *Írásokbann* (úgy hallottam, hogy a' *Debreczeni Ref. Collegium* Könyvházában-is) a' *Mi Atyánk* szavai között vagyon: *ketidi* kenyerünk helyett. *Antik*, az *antiquumból*, mint *antik* vagy *anti világ*, az az, régi világ. Illyenek még a' *Prépost* (*Præpositus*,) *Kánónik* vagy *Kánónok* (*Canonicus*,) *Kapitulan* (*Capitulum*) *Konvent* (*Conventus*,) *Éretik* vagy *Eretnek* (*hæreticus*,) és többek.

Nem engedhetem, hogy tsak a' *tsizmadiák*, *posztótsinálók*, *szötsök*, *szij- és kötél-gyártok*, *Zemes-és nevez készítő*k, *tsiszárok*, *lakatosok*, *kovátsok*, és több hasonló mivesek, kikről az Országnak e' féle *Rendeléseibenn* nevezetek szerént való emlékezés vagyon, vegyék hasznát ezen országos *Rendelésnek*: hanem én-is, a' ki eleitől fogva a' fáknak, füveknek, virágoknak, és edj szóval, minden növötényeknek (*plántáknak*,) nem tsak a' tudós *Füvészek* (*Botanicusok*) *Könyveik* szerént való vizsgálásokban, hanem sokaknak természetékbenn-is, unalmakat üző gyakor gyönyörüségeket kerestem; a' *Kertészekkel* és *Paréj-árusokkal* edjütt, a' *földművelésnek* jövedelméből viszek valamitskét a' *Föméltóságos*, — — és *Nemes Ország Gyűlésére*. Nem egyéb pedig ez, hanem edj néhány leveletske *papiros Dobány*: melynek, haszintén fejező levelei vagynak-is, tsak reménylem, hogy vévöket találnak ottan, az hol a' *Maros-Vásárhelyi* *ko-fáknak* piros levelű *Tabákjok* oly nagy árron kelni hallattatik.

Jól hallám, mit suga az én árumról *Tzibrefalvi Varjuvárinak*; tudnillik, hogy nagy gondolatlanság ilyen

semmisséggel jelenni-meg edj fényes Ország Gyülése pi-
attzánn. De nem nyom edj pipa dobányt az ő óltsár-
lása. Mert a Dobány olyan termése a földnek, melyről
fokan a fő Tudósok közül méltóztattak nem tsak egye-
bekkel elegyes Munkáikban hosszason irni; hanem külö-
nösön-is egész oly Könyveket világra botsátani, öröm-
mel és ditsérettel fogadtanak a Nemzeteknek Értelmes-
sei. Söt ennek tsak tsupa ditséretére egész Verses Köny-
vek költenek; melyek között deák nyelven nem utól-
só Thorius Rafael nevü Anglusnak még 1625-benn,
Alsó Német Országon Lejdábann, nyóltz árkosra, ne-
gyed részben kinyomtattatott, Hymnus Tabaci ne-
vezetet viselő jeles Munkája. (a) Hasznairól és ártal-
mái

(a) Az egész Munka valóban gyönyörűséges, és így kezdődik:

Innocuos calices, & amicam vatibus herbam,
Vimque datam folio, & lati miracula fumí
Aggredior. — —

Vége felé pedig eképpen foly:

Cui mala lis, ratis in pelago, præpostera conjux,
Aut dolor impatiens, nudans aut debitor æris,

Eri-

mairól az Orvosok; természetéséről pedig a Gazdaság-
nak Tanitói sergesleg irogattanak.

De ezen Irás kiadására való bátorkodásomnak külö-
nös kézen fogói vóltanak e' Nemes Hazának öt Országos
Gyülései melyekben a' Dobánynak Földünkbe származá-
járól, és a véle való élésnek ártalmasságáról, zörgös ité-
letek folytanak; melyek által az Hazából, edj darab ide-
ig, írott törvény útján ki-is tsapattatott. És ugyan
azok az Országos Végezések szolgáltattak nekem alkal-
matosságot arra, hogy a' Dobányról való hazai régítsé-
get ujsággá tennem; 's ezzel-ilyenképpen az Hazának
Historiáját, avagytsak a' fiatal Rendnél, valamennyire
terjesztem.

Mikor azért a' Dobányról egész Ország Gyülései ité-
letnek és irtanak; és mikor ezzel a' terméssel mind füstül
mind porúl való élés annyira eláradott, hogy még ilyen
nagy Gyülésen-is alig lebeffen akármely Rendben valakit
ta-

Eripiunt somnos oculis, animoque quietem;
Is faciles leni folio debere fatetur
Inducias, meritamque refert pro munere laudem.

találni, a' ki valamelyikképpen vélc ne élne: nem hogy fél-
 nek jelenvaló Irásomnak közre botsátásától; sőt inkább
 nagy bátron örvendek, hogy ha színtén magam sem füs-
 tül, sem porúl nem élek, és soba nem éltem-is ezzel a'
 keserü fűvel; avagytsak mintedj szenetskét adhatok né-
 mely dohányos jó Uraim pipájoknak elevenítésére tsekély
 betüimmel. Árrát szabni pedig Dobányomnak, Kolo'svár
 tól ily távól létemre, nem tudom: de mindazáltal, mint-
 hogy bonnjámbann hazafui jó fontal mértem; bizom,
 hogy az igaz Dobányosok, kik úgy-is nem szoros mar-
 kuak a' Tabákra's Pipa szerekre, nem kívánják kevés á-
 rutskámbann való károsodásomat.

Ezt is pedig jelentenem kell végre, hogy ha szin-
 tén mostan Ország Gyűlése nem vólna Kolo'sváratt: még
 is ottan kellene régi áru-szállás Törvénye (*Jus*
stapulae) szerént, Dobányomat leraknom. Mint hogy
 még 1558-bann hirdettetett vala Fejérváratt olyan tör-
 vény, melyből úgy tetszik, hogy minden Hazánkba jövő
 árukat Kolo'sváratt kellett először le-rakni és el-adóvá
 tenni, 's azután lehetett onnan elébb vinni; az edj Va-
 son kívül melyet edjszeribe szabad vólt minden Városokra

s helyekre bordonni. (a) Azért hát ajánlom Kolo'sváratt
 minden Jéknak. Irám közép-Ajtán 1790-benn, Ka-
 rátson Havának 22-dik napján

E

(a) *Jus stapulae*, olyan törvények némely Városoknak, mely szerént
 az idegen áruknak azokbann kell először ki-tétettniek. Ilyennel láttat-
 tott Kolo'svár birni hajdon; mivel az említett esatendöbéli Sz. Három-
 ság napjakor ez az Országos Végezés irattatott: „*De positione*
 „*Mercium Kotosvarini in futura Congregatione*
 „*Generali deliberabitur. Interim tamen universae res &*
 „*merces ibidem deponantur; excepto ferro, quod li-*
 „*bere ad singulas Civitates, Oppida, & Villase*
 „*in hoc Regno deferatur.*”

E' KIS MUNKÁNAK FOGLALATJA.

I. R É S Z.

A' Dobány Neveiről.

II. R É S Z.

A' Dobány Külömbsegeiről.

III. R É S Z.

A' Dobány Hazájáról.

IV. R É S Z.

Europába származásáról.

V. R É S Z.

Erdélybe jövéséről és Viszontagságairól.

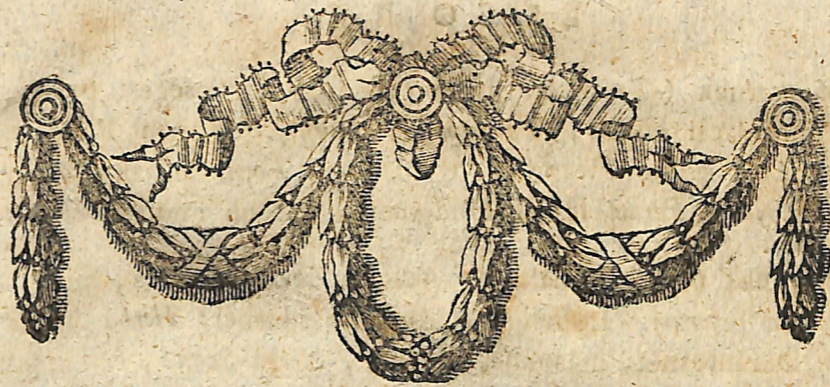
VI. R É S Z.

A' Dobány mivéről.

VII. R É S Z.

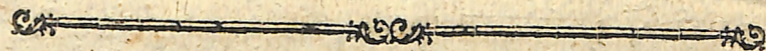
A' Dobány ártalmairól és hasznairól.

EL-

ELSŐ RÉSZ

A' DOHÁNY NEVEIRŐL.

§ I.

A' közönséges Dohánynak szokottabb deák nevei ezek a' Fűvészknél: 1. *Nicotiana*. 2. *Tabacum* vagy *Tabacca*. 3. *Petum* avagy *Patum*. 4. *Tornabona*. 5. *Hyosciamus Peruvianus*.

1. Mind ezeknek a' Neveknek eredeteik és okaik a' következőkből világosan meg-tetszenek.

2. Ama leg-híresebb Fűvész (*Botanicus*,) a' Svecziai *Linné Károly*, a' *Nicotianát*, minden Dohány féle fünek avagy burjánnak Ne-

A

mi

mi nevének (*Genericum nomen*) téfzi a' közönségest pedig, más Tudósokkal edjütt, *Tabacum*nak nevezi. Ugyan a' közönséges Dohányt pedig *Petun*nak Monardes, *Tornaboná*nak Cæsalpinus, *Hyofcyamus Peruvianus*nak Dodonæus, és több Tudósok-is mondják.

3. Vagynak több, de nálunk szokatlan deák nevei-is, mint: *Sana Sancta Indorum*, *Lobelius*nál és *Gerhardus*nál; *Herba Sancta Crucis* *Durantes*nél; másoknál továbbá, *Herba Sancta*, *Herba panacea*, *Rénealmen*nál *Blennochœt*.

§ II.

Az Európai több élő nyelvü Nemzeteknél pedig im e' következő Nevei vagynak, ugymint, Németeknél: *Taback* vagy *Toback*; Francziáknál *Nicotiane*, *Tabac*, *Herbe à la Reine*; Belgáknál *Tabacq*; Anglusoknál *Tobacco*; Olaszoknál *Tabaco* és (eleintèn *Tornabonq*; Oláhoknál *Tobák*; Tzigányoknál *Drab*.

2. Ezeknek a' Nevezeteknek eredetekhez-is alább jutunk, a' do-lognak valóságával edjütt.

§ III.

Nálunk-is Magyaroknál és Székelyeknél, a' *Tabák*, *Tobák*, és *Tubák*, elég közönséges nevei ugyan: de már még-is szokattabbá kezdet lenni a' *Dohány* név mindenfelé.

1. Honnan vette *Dohány* nevét? ugy fejtegetik némely Dohányosok, hogy ez annyit tenne, mint *dohot hányó*, az az turhát (*phlegma-*

gmat) tisztító: minthogy az Orvosok, és a' tapasztalás szerént *apophlegmatizans*, az az, turhát (mely gyakran dohos avagy bűdös) tisztító, ki hánytató, pökdőstető.

§ IV.

Az Ámerikai Népeknél ismét más nevei vagynak a' közönséges Dohánynak, tudni illik, Virginábann *Uppowok*; Brasiliábann *Petun*, melyből származott a' deák *Petam* név-is; némely tartományokbann pedig *Picielt*, a' mint *Monardus* meg-jegyzette.

1. Más helyeken ismét másképpen nevezik: de mi haszon többet eléfzámítani?

MÁSODIK RÉSZ.

A'

DOHÁNY KÜLÖMBSÉGEIRŐL.

§ V.

A' Dohánynak hét Fajai (*Speciessei*) esméretesek a' tudós Fűvészeknél; melyeket rendbe foglalva találunk a' ditséretes *Linneus*nál (§. 1. 2.) és más Fűvek leiróinál: de nálunk csak a' közelebb következő három Fajak találtatnak.

A 2

I. A'

1. A' más négy Fajak - is természetnek kevés számmal a' Királyi 's Akadémiai Fűvészkertekben (*Hortis Botanicis*) a' tanuló Rendkedvéért: de sokra nem szaporítottak, mint a' melyek halzon vételre nem fordítottak.

§ VI.

Első, Linné nevezése szerént, *Nicotiana Tabacum*, mely Bauhinus Gáspárnál *Nicotiana major latifolia*; és ez az ő közönséges Dohány melytől legelől (§ I. IV.) f.óllottunk. Németül *der gemeine Taback*. A' más két esméretes faj mind nálunk mind egész Európában, csak ritkán miveltek.

1. közönséges Dohány - is nem éppen edj szabásu; hanem vagyon olyan, melynek leveleinek szárai (*petioli blätterstiel*) kopaszok, és az ilyen némelyek nálunk *Basa Dohány*nak nevezik; vagyon ismét olyan, melynek levelei az ő száraiban - is le-futnak a' kóróhra, és közöttünk *Gagyás Dohány*nak mondattatik. De vagyon még harmadik - is, melynek neve *Virginai Dohány*, és a' melynek levelei igen hosszúak 's keskenyek; mely miatt a' Dohány miveltek igen ritkán - is természetik. Ez utólsót Bauhinus Gáspár így nevezi: *Nicotiana major angustifolia*; Clusius: *Petum angustifolium*; Camerarius: *Tabacum angustifolium*; és mások másként, mint láthatni Bauhinus *Pinax Theatri Botanici* nevű érdemes Munkájában. En ilyenre leg-először találtam Méltóságos Hidvégi Gróf Nemes Ferentz Királyi Tanácsos 's a' t. Urnál.

3. De nem tagadhatom, hogy ez hármat az edj *Tabacum* faj alá erőltetve foglalta Linné, s' csak az edj *Gagyásra* illik az ő le-
irá-

írása, mely ezen szókkal vagyon: *foliis lanceolatoovatis sessilibus decurrentibus*. Értik ezt a' Tudósok.

4. Akármint legyenek ezek; méltó itt meg-jegyezni, hogy a' *Basa Dohány* apróbb és vastagabb levelü, 's azért hamarabb meg-érik, és erősebb: a' *Gagyás* pedig szélesebb és hosszabb levelü: 's ez okon, ha jól el-készül, az erősnél tettelesebb.

§ VII.

Második, *Nicotiana rustica* Linneusnál; *Tobacco Anglicum* Parkinsonusnál; *Pachyphilla* (az az, *Vastag levelü*) Renealmendli; *Petum Anglicanum* némelyeknél; Németül: *kleiner Taback*, *türkischer Taback*; Franciaul *Jusquiame jaune*; Angliául *Englisch Tobacco*; Belgául *Tabacq met kleine bladeren*; Magyarul *Török Dohány*.

1. Az elsőnél minden részeire nézve kisebb, és a' pipázó szájnak ártalmasabb. Ennek, és a' következő Tzigány dohányak magva meleg-ágy nélkül - is jól ki kelnek és nőnek, ha jó földbe esnek.

§ VIII.

Harmadik a' *Nicotiana glutinosa* (mely ezt téfzi *enyves dohány*), vagy *Nicotiana militaris*; melynek *Suckow* nevű Német Tudósnál *Soldatentaback* nevezetét találok; Magyarul pedig *Tzigány Dohány*nak hivattatik.

1. Ezt a' nagy Linné erősen dicséri. De úgy tudom, hogy a' véle való éies előtt buzgó vízzel meg-kell forrázni, 's ujra szá-

raztani: mert különben igen tsipös mind pora, mind kiváltképpen füstje a' nyelvnek.

§ IX.

A' több Dohány Fajak ezek: 4. *Nicotiana pufilla*, Magyarul *Puja Dobány*. 5. *Nicotiana fruticosa*, az az, *Fatságos Dobány*. 6. *Nicotiana paniculata*, a' mi nyelvünk szerént *Fürtös Dobány*. 7. *Nicotiana urens*, az az, *Tsipékeny Dobány*.

1. Ezeknek tsupa neveikkel elégedjünk - meg ez uttal.
2. Tudom. hogy a' Szótára (*Lexicon*) ink a' *frutex* deák szót *tsemetén* k ír ák; de a' Székely a' *tsemetén* érti a' nagy élőfának ifiu's nevendék jövését; a' *frutexet* pedig *fatságnak* nevezi: ne engedjük azért meg - halni az ilyen szükséges és hathatós szót.

HARMADIK RÉSZ.

A'

DOHÁNY HAZÁJÁROL.

§ X.

A' Fűvészeknél valamely fa vagy fű *Hazájának* mondatik az a' tartomány, melybenn ez avagy amaz önként terem; annyira, hogy

hogy ha emberi kéz és gondosság által nem természetik, mégis magvát és szaporodását ottan meg-tartja.

1. Így, példának okáért, a' *Borsnak* hazája Indiai, mivel ottan terem fája. Hazája a' *Vad Gesztenyének* (*Hippo castanum*) északi Asia, az honnan leg-először, 1550 benn jött Európába. Hazája ama szép virágnak, a' *Tulipánnak*, Kappadoczia, melyből Gesner nevü Tudós leg-elsőbben az Europaiakhoz hozta. A' mi kék és fejér Borostyánunknak (*Syringa vulgaris*) hazája Persia's tájéka. A' *Rosmarinnak* Olasz Ország; melynek mezein a' barmoktól oly bőven tapottatik, mint nálunk a' *Vad-vagy Oláh-Tsombor* (*Serpyllum*)

§ XI.

E' szerént, az edj *vejszós Dobány*nak (§ IX.) hazája Sina vagy China Ország, Ásiának napkeleti részén; és Áfrikábann a' Szeretsen Ocszági *Cafreria* tartománynak (*caput bonae spei*) jö *reménység feje* nevü tenger-hegy (*promontorium*) tájéka. minthogy ezen helyeken minden emberi gondosság nélkül bövségesen terem.

1. Hogy hafzon vételre miv alá fogattatnék, nem találom az én Könyveimbenn.

§ XII.

De mind a' többek teremnek e' Világnak negyedik részében Amerikábann; úgymint a' *Közönséges*, és a' *Török Dobány* (§ VI. VII)

VII. tsak nem mindenütt benne szerte - széljel; a' *Tzigány Dohány* a' *Fürtöfset* edjött, a' Peru nevü nagy roppant Országban; a' *Puja Dohány*, *Vera Crux* nevezetü tartományban; a' *Tsipékény* (§ IX.) Amerikának déli részein.

1. Peru Ország, melyet 1525-benn *Pizarrus Ferencz* Spanyol Hados Kapitány talált-fel, valamint igen nagy; hosszára mintedj 600, széle 100 Német mil-földre terjedvén: úgy igen sok-féle jó termésekkel-is kedveskedik az Európai Lakosoknak.

§ XIII.

Azokbann pedig Amerikában-is a' közönséges *Dohány*nak kiváltképpen való édes hazája, amaz északi részre eső *Antilli* szigetek között a' *Tabago* vagy másként *Nova Valachria* nevü, mely különösebben a' *Barlovento* nevezetüekhez számláltatik: és vagy a' *Tabák* a' szigettől, vagy ez amattól (mert nem tudjuk, melyik a' másiktól) vette maga névét. De bőséges és híres a' *Brasília*'s *Virginai* *Dohány*-is.

1. Ez a' *Tabákról* igen elhíresedett *Tabagó* sziget, *Tabaci insula* melynek *Neuwvalchern* más neve, nem igen nagy; mert hossza tsak 8. széle 4. mil-föld: de még-is emlékezetes nem tsak *Dohányáról*, hanem bátorságos jó kikötő helyéről-is.
2. Ezt a' szigetet *Második Károly*, Angliai Király, *Curlándiai Jakab* Hertzegnek ajándékozta vala; de azután sokat hartzolának érette az *Hollandusok*: míg őket 1680 bann, említett *Jakab Hertzeg*,

tzeg, az Anglus segítségével, onnan kiveré 's magát abban megerősíté.

NEGYEDIK RÉSZ.

A'

DOHÁNYNAK EUROPÁBA SZÁRMÁZÁSÁRÓL.

§ XIV.

Amerika, e' lakó Világnak negyedik része, hogy kezdetbenn Áfiával öszve foglalva lett légyen valamely száraz föld által, melyen innen a' lakosok oda származtanak; igen hihető dolog. De idő folytával, kétség kívül, a' tengerbe enyészett az az helység, melyen Áfiából Amerikába szárazon mendegelhettek az emberek; és sok időre a' tengeren innen lakók között oly feledékenységbe ment a' tengeren túl való föld, hogy arról sok száz esztendőök alatt semmi hír se hallattatnék.

1. Lássa, a' kinek úgy tetszik vélekedni, hogy az Európai 's több részekbéli embereknél esméretlen és minden tudásokon kívül való Ámerikai lakosok, az esméretes földekről el-hajókázott és oda vetődött emberektől szaporodtanak volna.

B

1. Hogy

2. Hogy Amerika még a' régibb időkben-is esméretes lett légyen a' Fénicziaiaknál és Kártágobélieknél, a' Tudósok *Diodorus Siculus* 5-dik Könyvének 19-dik és 20-dik Réseiből nyomozzák.

§ XV.

Esméresé kezdett pedig lenni az Idvezítő születése után a' 6-dik idöszázad-(*Seculum*-nak végével, és attól fogva mind inkább esméretes lett mái napiglan. Ugyan-is, amaz emlékezetes Genua Városbéli *Columbus Cristóf*, *Ferdinand* Spanyol Király költségen 1492-benn, napnyúgotra a' tengeren sok-mil-földekre elhajókázván fel-találá Amerikának *Hispaniola*, *Jamaica* és *Cuba* nevü Szigeteit. Azután 1497-benn, a' Portugalliai Elsö *Emanuel* Király alatt, *Américus Vesputius*, Flórentzai Nemes Ember tovább evezvén, fel-találá *Brasiliát*, *Pariát*, és több nevezetes helyeket: kiröl azonnal a' Világnak im e' negyedik része *Amerikának* nevezteték; jóllehet sokaknál *Napnyugoti India*, másoknál *Uj Világ* nevet-is találá.

1. Americus után mások-is sok földjeit fedezék-fel Amerikának.

§ XVI.

Ilyenképpen fel-találtatván Amerika, attól fogva szertelen sok *aranyt*, *ezüstt* és külömb-külobb *kintseit* szakadatlanul hordják az Européiai hajók. Ezek által származtak hozzánk a' földnek sokféle növényei (*plántái*)-is, minémü a' *Törökpuza* vagy

Ten-

Tengeri, melybenn az Istennek szapora áldását birjuk; a' *Pitjoka* vagy *Krumpér* (*Grundbirn*,) melynek fő hazája *Peru* (§ XII. 1.) és a' mely 1590-ben kezdett az Europabélieknél esmértetni, 's többek. Azok között a' beszédbenn forgó Dohány-is.

1. A' *Törökbúzáról*-is, nem sokára közönségesen olvasható *Írásum* készült, melybenn meg-mutattam, hogy mikor még ez az áldott gobona nem eléggé esméretes volt volna az Hazafiak előtt, Országos Gyűléssel támadtak ellene az Hazai Főségek és Rendek (*Status & Ordines*,) mintszintén a' Tabák ellen: de annak-utánna szállást adtanak néki, Hazánknak meg betsülhetetlen hasznával.

§ XVII.

A' Dohánynak pedig Amerikából Európába jövele, 's itten Országokról Országokra való el-terjedése ilyenképpen lett. Midön *Nicotius János Jákob*, Második Ferencz Francia Király Tanátsossa, Portugalliában a' Királyi Udvarnál Követségben voltna, 1560-dik esztendőben oda hozá leg-először edj hajókázó Belga, északi Amerikának *Florida* nevü Tartományából jó tso-mo Tabákmagot, és ada belöle *Nicotiusnak*; a' ki onnan küldé Francia Országba a' Király Annyának, *Catharina de Medices* özvegy Királynénak. Ez, a' Királyi mulató kertbenn a' magból burjánt (ha szabad így szólanom erröl az uralkodó növényről) szaparittatván, minthogy annak még neve ottan nem vala, a' Követröl, ki néki küldötte vala, *Nicotidna* Fünek nevezé.

B 2

1. Né-

1. Némelyek ugyan ottan, Nicotius követről *Követ füvének*, mások pedig a' Királynéről *Öreg Királyné füvének*, és *Catharina füvének* - is nevezik vala Francia nyelvűn.

§ XVIII.

Nem álla - meg ezen új vendég fünek terjedése Portugallia 's Francia Országokonn; hanem azoknál el-juta Olasz Országba, küldetettvénn oda Francia Országból *Tornabona Miklos* nevű Püspöktől szaporításra való mag: kiről annak terménye az Olaszoktól *Tornabona* nevet - is nyere először.

1. Azonban a' Római Pápa Követe (*Nuntius*) is, a' ki vala Szent Kereszt Kárdinálja *Cardinalis de S. Cruce*, Lisabonából, a' Portugalliai Udvarból, magával Rómába Dohány magot vivén újsággal; neveztetett ottan *Szent Kereszt füvének*.

§ XIX.

Továbbá, ugyan azon időbenn, tsak hirtelen el-juta ez az híres neves fü Spanyol és Német Országokba, 's kevés idő közel több Tartományokba - is: Olasz és Francia Országokból pedig a' Török Birodalomba.

1. Leg - elsőbben a' Spanyolok vették - fel ennek a' jövevény növö-ténynek *Tabaco* nevét, ennek kiváltképpen való bövös hazájáról (§ XII.) *Tabago* szigetről.

§ XX.

§ XX.

Ángliába pediglen leg-először egyenesen vitte - bé 1568-bann Virginiából *Richard Grendvill*; a' ki nem tsak a' véle füstül való élést avagy pipázást tanulta - meg az Ámerikai hajósoktól, hanem még annak termesztését vagy mivélését - is: melyre osztán az Ánglusokat meg - tanította; 's ezektől általvették a' Belgák és Németek, 's a' t.

§ XXI.

Hát a' Magyar Országiakhoz, és közelebből az Erdélyiekhez, honnan 's mikor származott? Hogy a' Francziákhoz elérkezett, azután szintén száz esztendővel került Erdélybe 's Magyar Országba; még pedig el-sőbbben tsak úgy, mint idegen áru, miglen osztán itt - is kezdett miveltetni.

Ö T Ö D I K R É S Z.

A'

DOHÁYNAK ERDELYBE JÖVÉSÉRŐL
ÉS VISZONTAGSÁGAIRÓL.

§ XXII.

Az Erdélyiek leg-először Dohányt és Pipát tsudálkozva látták harmadik Amurathes Török Császár Fő Lovász Mesterénél,

B 3

és

és Erdélybe küldött Követénél, *Mehemed Agándl*, 's a' velle edgyütt Erdélybe jött Töröknél Gyúla-Fejér-Váronn 1576-dikbann, Szent Jakab Havának 16-dikánn. Láttak azutan-is mind annyiszor a' Törököknek Kezekbenn és szájokbann, valamenyifzer közülök jöttek, jöttek pedig igen gyakorta, e' mi Hazánkba. De még ezekre nézve a' Dohánynak sem füstivel, sem porával nem éltek a' tájbann az Erdélyiek.

1. Az 1567 béli Török Követség Báthori Kristóf Erdélyi Fejedelemehez igen pompás és népes volt, léven az említett *Mehemmeddel* 289 személyek, úgymint, magánál kifsebb rendbeli Török Tisztek és külömb-külobb hivatalu szolgák, Lovászok, Tevészek, Ószvérészek, 's a' t. kikről, ezen követségnek le-irásábann, azt jegyzette-meg *Balog Ferencz* nevű Erdélyi Nemes, (ki abban az esztendőbenn követ-is lett a' Fejedelemtől Constantzinápolyba, hogy többnyire mind Tabák füstöt szívtnak, mely-is az Erdélyieknél egész újság volt, és tsudálatosnak tettszett.

2. Ide illik emlékezetre az-is, hogy 1614-benn, Erdélynek akkori új Fejedelme, Bethlen Gábor, a' Constantinopolyi Balsához avagy Kajnékámhoz *Gurcsi Méhemmed*hez küldvén levelekkel és ajándékokkal, *Angyalosi Mihály* nevű Nemes Követét; ő, az onnan való visszsa jövetelével a' Balsától hozott ajándékok között, melyek Bethlen számára küldettek, *Tabákat* és *Pipákat*-jegyzett-fel azon Követségnek rendes le-irásábann; azt-is oda tévén, hogy a' Fejedelem nem vette azoknak hasznokat.

§ XXIII.

§ XXIII.

Ugyan tsak mind a' Magyar Országiak, kik-is földjöknek nagy részén elegyesleg laktak akkor a' rajtok uralkodó Törökkel, mind az Erdélyiek, kik ugyan azon Nemezetteknek hatalma alatt vóltanak, a' Törököktől vették-bé a' pipázást. Még pedig az Erdélyiek akkor kezdettek bővebben látni, 's véle élni, mikor Második Rákóczi György Fejedelem ellen a' Lengyel Országba való had vitelért, a' Török Udvar nagy dühösséggel haragra 's boszszuállásra gerjedvén, Török hadat küldött Erdélybe. Mert akkorbann, tudniillik, 1685-től fogva szintén négy esztendőig, Bartsai Akas, Kemény János és Ápafi Mihály Fejedelmek alatt, feles Török vitézlő, 's a' Tabákkal szertelenül élő rend lakván Hazánbann, rölök a' dohányozás, mint valami ragadó nyavalya, úgy el-foglalá egész Erdélyt, tsak mintedj tiz esztendőnek el-forgások alatt.

1. Igaz ugyan, hogy az előtt-is járták Erdélyből ottan-ottan mások-is az idegen Országokat; kiváltképpen pedig a' Deáki rend a' külföldi Ademiákat, és látták széltibenn a' dohányozást mind nagy, mind alaton embereknek orrok alatt: de bé nem hozták a' véle való élest; sőt nagy vétek gyanánt tartották, főként az Egyházi s' Deáki rend között.

2. A' Deákok pipázása ellen már szintén száz esztendős öreg tilalmak-is vagynak a' *Reform. Collegiomok* ovas Törvényeik között; melyeket leg-szorossabban kívánnak óltalmazni a' N. Enyedi T. Tanítók?

§ XXIV.

§ XXIV.

Igy el-haropazván Erdélybenn -is a' pipázás, és fok gyúlásokat 's égéseket okozván, fok épületeknek és takarmányoknak, sőt fél 's majd egész szalmás épületü faluknak -is hamuvá tévésekre; kiköltének ellene nem tsak a' Lelki Pásztorok a' prédikáló székekből hangos torokkal; hanem az Hazának Föségei 's Rendei is Ország Gyüleasein költ kemény Végezésekkel.

1. Némely Papoknak a' pipázás ellen Prédikáziókbann el-mondott szavaik ugyan példabeszéd gyanánt -is maradtak az emberek között. Emlékezetbenn forog egy Oláh Papnak intése -is a' dohányozás ellen, a' ki Ozdi-Szent-Péteren a' Mezöségen prédikállván maga Hallgatóinak, hogy meg-mutattná a' dohányjal való élésnek ördögi vétkes és undok voltát, ezt tanította, hogy mind az ördögök az emberi Nemzettenek veszedelmére edjűtt tanátskozván, azt találák és tselekedék, hogy mind edj edénybe poszogának, melyből lett valami mag, és az el-ültetödvén nőtt belöle a' Dohány: melyből azt a' Következést hozta -ki, hogy tehát valakik pipáznak, mind a' sátán tojását szipogatják és ördög tanátsát követik.

Ugyé, hogy a' Pópa jótskán el-készült volt a' dorgáláshoz?

§ XXV.

Leg-első Ország Gyülease, melyen a' Tabák kárhoztaték, hivattatott vala öszve Gyula - Fejérvárra, Korátson Havának első nap-

napjára, ez előtt száz húsz esztendővel, úgymint 1670-benn: az hól törvényül irattaték, hogy valaki az Hazába hozná 's véle kereskednék, ne tsak dohányát hanem minden egyéb magánál találtató javait -is el-vesztené; a' ki pedig véle élne, ha Ur s' több jószágú Nemes, 50, ha egyházhelyi Nemes, 12, ha paraszt ember, 6 forintra büntetetnék.

1. Méltó e' dologról az egész Országos Végezés tikkelyét meg-olvasanunk, mely is akkori nyomtatásbann betűről betűre így következik:

„ ARTICULUS XIII.

„ *A' tobák meg-tilalmaztatásáru, és a' ki bé-hozná annak büntetése, s' érül.*

„ Tobáknak alkalmatosságával minémü romlás követte né-
 „ melly atyánkfiait nyilván vagyon, másképpen -is sok pénzét
 „ emésztvén meg ez házának az ilyennel kereskedők: hogy azért
 „ ennek utánna senkinek -is affélét ez házában, bé-hozni szabados
 „ ne legyen sőt a' kinek *de presenti* vagyon *post expiratione*
 „ *presenti dieta* tsak tizen-ötöd nap alatt árulhasza; *pænaja* pedig
 „ a' ki bé-hozza a' légyen, hogy mind harminczadokon, vámos-
 „ kon várasokon falukon, minden egyéb nálla lévő javaival el-
 „ vétésék azon helybéli tisztek által; faluban pedig a' falusbiró-
 „ is el-vehesse; jószágos Ur 's Nemes ember pedig ha él véle
 „ 50 forintat: egy-ház helyi Nemes ember 12 forint, paraszt
 „ ember 6 forint *pænaja*; melyeket a' tisztek *sub pænâ articulari*

C

tat-

„ tartozzanak *exequalni comperta tamen rei veritate*. Az paraszt
 „ ember penig ha a' *Dominis terrestris* elébbeni, a' büntelse-meg,
 „ ha penig a' tizt, ugyan a' tizt büntelse-meg, ide értvén Pa-
 „ pokat deákokat, és *indifferenter* minden némü rendeket.

2. Látni való dolog, hogy ez a' Tzikkély hibáson vagyon le-ir-
 va; mivelhogy így kellene *expirationem presentis Dietæ* (jobb így
 írni *Dietæ* mint *Dietæ*) *Dominus terrestris* elébb éri; 's a' t. és sem
 a' nagy 's kitsin betük, sem az írás-jelek (*interpunctiok*) jó meg-
 különböztetéssel benne nintsenek. De én a' nyomtatásból be-
 türöl betűre irtam-le, 's kivántam meg-mutatni azoknak a' kik
 Gyűlés Tzikkélyeknek (*Dietalis Articulosoknak*) le-írásokkal haj-
 lódnak, nem hogy a' kézírásbann maradott Országos Végezések-
 benn ne találatnának számos hibák; sőt a' nyomtatott között-
 is némelyekben *fergeslek* vagynak, a' nyomtató mihelyekben
 való vígyázatlanság miatt.

§ XXVI.

De azon 1670-béli Országos Vékezésnek igen kevés foganat-
 ja lévén, ismét Országul az Hazának Rendjei a' Törvények kö-
 zé tették, az 1683-béli Böjtelő Havábann Segesváratt tartatott
 Gyűlésbenn, a' Tobák' tilalmát; Urnak és Nemesnek 12, pa-
 rasztnak pedig 6 forint büntetés alatt.

1. Hallgassuk-meg a' Törvényt-is, mely ugyan akkori nyomtatás-
 bann ígéről ígére ilyenképpen foly:

„AR-

„ARTICULUS XI,

„ Az Tobák proscibáltatik. Ennek előtte-is nagy kárunkkal
 „ tapasztalván, kegyelmes Urunk, az tubákkal való élést, irtunk
 „ vólt *Articulust* ez Hazából való ki-irtatása felől *Articulo 13.*
 „ *constitut. Anni 1670. de effectumát* nem tapasztaltuk. Hogy az-
 „ ért ennekutánna mint olyan, nem tsak hafzontalan, hanem ká-
 „ ros és veszedelmes *materia*, ez hazából *extirpáltatsék* a' Nagy-
 „ ságod kegyelmes tetízéséből *concludáltuk*; *a modo in posterum*
 „ ez hazában senki bé ne hozza se Levelenként se öfzve tekerve.
 „ Sőt ez hazában-is fenki sohult *indifferenter* ne colallya, és se
 „ porul, se pipa által velle ne éllyen, paraszt és jobbágy rend
 „ sub poena flor. 6. vitézlo rend *similiter*, Nemes és egyházi em-
 „ berek penig és minden rendek; ugy az Urak-is annál inkább az
 „ Aszfzonyi rendek *indifferenter sub poena floren. 12. toties quoties*
 „ *exequenda*: a' ki ez hazában bé-hozni *compériáltatik* penig, min-
 „ den akkor velle lévő áruját *amítálya*, és itben ez hazában lé-
 „ vök-is *colálsát sub poena amissionis omnium bonorum suorum mobili-*
 „ *um* távóztatsák, melyre az Vármegyéken, és Székeken, Fő
 „ Tizt Atyánkfiai az Harminczadosok, Városokon penig és Falu-
 „ kon, a' birák, ugy a' vitézlo rend előttök járói, és gazdák-is
 „ kötelességek szerént *prospiciályanak*, ezt penig *ab expirationis*
 „ (így kell olvasni: *ab expiratione*) *presentis Dietæ* mindenütte
 „ Fő Tizt Atyánkfiai *solemniter promulgáltatsák*, és *post bis quinde-*
 „ *nam executiobann*-is vétetni kezdgyék.

2. Ez a' Törvény arra mutat, hogy az Aszfzonyi rend-is, mint
 újságonn igen kapó, hozzá kezdett vólt a' pip-páphoz. Leg-

G 2

job-

jobban esett azért, hogy az ő ajakaikról le-fzedettek a' tsutorák: mert attól fogva eddig sok gusaly szöfzök gyuladoztak volna fel a' pipa tüzetől. Azonkívül is pedig, a' mint a' Tzigányok és pipás Tzigánynék példájából vélhetjük, ez a' füstölő szerfzám féltő hogy az aszszonyokat a' férfiakkal igen szoros forban ültette volna; olyan ereje lévén a' dohányynak a' barátság szerzésére, hogy a' nagy rendbélieket is az alaton forsuakkal könnyen edjűtt eszkozlökké téfzi.

§ XXVII.

Igy sem szűnt-meg, sőt mind tovább tovább hatalmazott a' Dohányozás annyira, hogy 1686-bann, Mindszent és szent András neveikről mondattatott Honapokbann, Fejérvárronn Ország Gyűlése tartattván, im így kellett ottan az elébbeni Törvényeket újítani:

„ARTICULUS IX.

„A Tubáknak extirpáltatásáról. Már alkalmas üdötől fogván, tapaszaltuk, kegyelmes Urunk a' Tubáknak káros és veszedeelmes voltát is ez Hazában, melyhez képest hogy se behozni, sem vetni 's colahni, sem pedig vélte ez Hazában porul vagy pipával is élni szabados ne legyen in *Articul. 13. const. Regni 1670. annakutánna in Art. 11. const. Regni 1683, cum pœna & modalitate executionis* voltaképpen determináltuk volt, mely *Articulusokat etiam vigore presentis Articuli* confirmálunk, *instálván* alázatosn Nyagyságodnak, méltóztasék Kegyelmesen annudlni.

§ XXVIII.

§ XXVIII.

Harang ütő nélkül; Törvény birság nélkül. Ugy tetfzik, hogy a' már (§. XXX. XXVII.) leirt törvényes tilalmak illendő büntetésekkel nem támaszoltattak; és azon okból ismét megújítatniok kellett, (de tsak a' papiroson) az 1688-bann Szent Mihály Hova végénn kezdődött Radnóti Gyűlésbenn.

1. Ennek az Ország Gyűlésnek arról való Végezése ilyen beszéddel adattatott - ki:

„ARTICULUS VIII.

„Az Tubák proscriptiojáról. Szertelen való Káros vóltát tapaszaltván kegyelmes Urunk az Tubákkal élésnek ez Hazában irtunk vólt ugyan szoros *Articulusokat proscriptáltatása* felől *Art. 13. Anni 1670 it. Art. 11. Anni 1683. item Articulo 9. Anni 1686. Regni Constitutionum*; de semmi *effectumát* nem tapaszaltván mostan is azon *Articulusinkat* ezen *Articulusunknak* erejével minden részeiben *confirmályuk* Nadyságod kegyelmes tetfzéséből, úgy hogy ha azon *Articulusokban specificált executorok*, vagy *impingálni* az Tubákkal való élésben, vagy penig executionak el-mulatásában *compériáltatnak*, *Fiscalis Director* Atyánkfia reájok vigyázván, az *Articularis pœndt exequaltani* köteles legyen, *annectálván* azt is, hogy minden helyeken lakó Jobbágyokra az *Dominus terrestriseknek* legyen szorgalmatos vigyázások, és *sub pœna flor. 200 per Directorem exequenda* büntetés meg ki ki Jobbágyit, az említett *Articulus* szerént.

§ XXIX.

Mit gondoljak? mert már író tollamat-is alig vehetem reá, hogy Dohány Törvényeket írjon, jámbor pipás Eleink ellen; kiket a' pipa tüze annyira meg-edzett vala ez aránt való engedetlenségre. De még is írnom kell, még pedig a' leg-keményebb Törvényt, a' mely irattatott a' Ségészvári Országos Gyűlésbenn, az 1689-dikbéli Bóldog Afiszony Hovábann; az hól az elébieknél nagyobb büntetések alatt tiltatának-el Hazánknak minden lakóssai a' dohánnyal való égő áldozattól.

1. Bizodalmason kérem pipás Olvasómat, hogy az ekkori Törvénynek meg-tekintésétől-is ne fajnáljon annyi időt, a' menyire edj pipa dohánt ki-szívna, E' pedig a' Törvény:

„ARTICULUS VII.

„Az Tubákról. Az Tubáknak mind vetésit ez hazában, mind
 „penig annak szipását, abból következett fok károokra és alkalmat-
 „lanságokra nézve egész Országul már egy néhány izben, noha bi-
 „zonyos büntetés alatt, meg-tiltottuk, de annak büntetésivel mi-
 „vel fok helyeken az Tisztek *abutáltak*, és midőn a' Szegény Em-
 „bereket *exequáltak* volna-is, egy felől az szegény embernek mar-
 „háját hajtották, más felől az Pipa; az Szájokbann volt, melyel
 „nem hogy az azzal élöket *refrenáltak* volna, de még magok rósz
 „példa adásokkal az Szegénységet ingerlették; Végeztük azért,
 „kegyelmes Urunk, Nagyságod kegyelmes *consensus*-is *accedit*-
 „ván,

„ván, hogy valakik ezen *Articulus*nak *emanatio*ja után magok
 „Jószágokban vettetik, azon jószágot *in perpetuum* amitályák;
 „Ha kik peniglen szipják még-is tovább, ha Fő Tiszt tselekefzi,
 „adgyon Ország adajában *fl.* 200 *annuatim*, ha *Régdlisták* közzül
 „való, adgyon *fl.* 50 ha alláb való Jóbbágyos Nemes ember ad-
 „gyon *fl.* 30 Egyházhelyi Nemes ember adgyon *fl.* 12 Parasztt
 „ember *fl.* 6. Az Nagyságod Udvari Szólgái közzül ha ki szip-
 „ja, adgyon *flor.* 10. Az katonák közzül ha ki szipja, adgyon
 „*flor.* 6 az Gyalogok és Darabontok *flor.* 3. Urak és Fő rendek
 „szólgái *flor.* 6. Lovasok és Béresek *flor.* 3. Az Nagyságod
 „Udvari Szólgái hó pénzekből az olyan Dohány szipóknak tar-
 „tozzék Komornik Atyánkfia ki-tartani és az Ország adajába adni.
 „Az Urak, Fő rendek és Nemesek peniglen az Szólgájok fize-
 „tésekből meg-adni, az Jobbágyokon penig az *pænat exequaltás*a
 „az kikre az Fő Tiszt fogja bizni, minden Vármegyéken és Szé-
 „kekbenn. Az *Univerſitas* ö Kegyelmekek peniglen magok
 „Tisztei *exigdllyák* az *pænat* az Dohány Szípokon, értekek sze-
 „rént. Minden Székekben és Vármegyékben peniglen Fő Tiszt
 „Atyánkfiái ö Kegyelmekek szorgalmatosan *czirkáltás*ák-fel, kik
 „élnek az Dohánnyal, és a' fzerént kinek érteke 's állapottya sze-
 „rént az adó *exequaltás*ék

2. Ebben a' Törvénybenn, és számtalan sokszor a' több Országos Végezésekbenn, az *Univerſitas*onn értettetik a' *Saxonam Univerſitas*, vagy-is a' Száz Uraimék Nemzete.

§ XXX.

§ XXX.

Ugy, delásuk csak a' világ változásinak tükörében a' Dohány-
nak elenyésző füstjét - is. Első Apafi Mihály Fejedelem halával csak
hamar úgy meg-lágyulának az ártatlan Dohány burján ellen szabott
büntetések - is, hogy mind a' pipázás divatjábann lábra kapa,
mind pedig a' Dohány termeszítés egyéb föld-mivek közé bán-
tatlan el-elegyedék. Büntették ugyan némely (magok hasznok-
ra) vigyázóbb Tisztek, és kiváltképpen a' Czirkálók (a' mint ne-
veztetek a' *Malefactorum Inquisitores*) súlyoson, a' pipásokat. De
azokat - is 1702-ben el-fogá arról a' Királyi Igazigató Tanács (*Re-
gii Gubernii Consilium*) Gróf Bethlen Miklos nagy emlékezetű Er-
délyi *Cancellarius* Ur közbe vetésére: fenn hagyván ekkor - is hat-
hatósonn, hogy a' közönséges utszákon és gyűlős épületek kö-
zött pipázók a' Tisztek' kemény büntetése alatt maradjanak.

„ Nem sajnálom ide által írni, tudom nem sajnálják örömet meg-
olvasni - is. Hazánk dolgainak vizsgálói, fennebb tisztelt Bethlen
Miklós Urnak ezenn dologbann a' Királyi Guberniumhoz Bőjt-
más Hovának 21-dik napján 1702-benn írt, és foganatoson járt
Levelét, mely - is im ezen szó szerrel (*stiluſsal*) foly vala:

„ Tegnap az eöcsém Bethlen László Uram lévén nálam, je-
„ lenté, hogy most a' Vármegyéken a' Circáláson a' Dohányért
„ a' hól leg kevesebbet, egy emberen egy forintot, másón ket-
„ tőt, hármat akarnak venni, csak az italáért, a' kik pedig ve-
„ tették 12 forintot, melyen én csak el-csudálkozám, és kötele-
„ sé-

„ ségemnek tartám, hogy kegyelmeteknek irjak, és igen bizodal-
„ mason kérjem, hogy Kegyelmetek *ex Gubernio* tilcsa-meg az
„ egész Országban azt a' Dohány birságot; mert *salva Conscientia*,
„ & *salvo coram DEO*, & *hominibus honore*, azt a' birságot nem
„ vehetni, sőt ebben a' nehéz Portzió időben, és ennek a' Do-
„ hányal rend fzerint elő Nemzetségnek szemeláttára, a' Szegény-
„ ségen annyi sok ezer forintot fel-venni nehéz ítéletekre való
„ alkalmatóságot nyujt; mert ugyan - is, ha azt mindenén meg-
„ vészik, csak egy forintyával - is, a' ki ifszá, könnyen el - ér-
„ kezik a' Vármegyének egy hólnapi dupla Portiojával, és bi-
„ zony félek, hogy a' Felséges Udvarból - is, *inter oppressiones*
„ *Populi numerabitur*. Tudom ugyan én azt, hogy az szegény
„ meg-holt Fejedelem idejében irtanak vala egy *Articulust* arról,
„ de még - is hogy a' mellet *salva Conscientia* az ember nem proce-
„ dálhat, ezek a' rdtiok.

„ I. Mert *Generalis Juris*, & *æqui Regula: Lex ab ipsis le-*
„ *gislatoribus* & *a toto Populo, cui posita erat, per usum abrogata*
„ *non obligat*; ez pedig olyan, mert Fejedelem, Urak, *Guberni-*
„ *um*, 's minnyájunk szeme láttára azólta Országban Urak, Fő
„ Emberek, szegény emberek, vetették, 's vetik és pénzt nyer-
„ nek belöllé, ifszák széltében mindenütt, Piaczokon árulyák,
„ Harminczadokon bé-hozzák, és az Harminczad jövedelmét, a'
„ Király, a' *Societas*, a' *Gubernium* vette, 's vészli, és él velle;
„ jusson eszünkbe, hogy a' *Gubernium* ez előtt egy néhány esz-
„ tendővel, mint *legitimus Quæstus* egy Görögnek adá Arendá-
„ ban,

„ban, nóha én ugyan bizony azt nem javallottam akkor, 's el-
 „lene-is szóltam, de ugyan csak Kegyelmetek a' *Guberniummal*
 „oda adá, és így a' Dohány *Quæstus legitimálá*; jusson ezünkbe
 „az-is, hogy akkor mindgyárt az Ország az ellen az Görög Aren-
 „dája ellen *Postulátum*at ada, és a' mint egyebeknek, úgy an-
 „nak-is *liber quæstusát stabilidlá*: már ezek ellen *turpe erit Do-*
 „*cteri, si culpa redarguet ipsum.*

„2. *Lex a Rege non confirmata, etiam juxta Decretum Verbö-*
 „*cianum non est Lex, ideo nec practicari potest.* Ezt pedig eö Fel-
 „sége nem *confirmálta*; mert sem az *Approbatá*ban, sem a' *Com-*
 „*pilatá*ban nincsen.

„Ezeket Kegyelmeteknek eszében juttatni kötelelségemnek
 „ítéltem, és még-is kérem bizodalmason, mennél hamarébb ír-
 „jon-ki, és a' szegénységen azt a' nagy nyomorgatást előzze-
 „meg; söt a' hol eddig meg-találták volna-is venni, adása viz-
 „sza szegényeknek, hadd adhassák az portioba. Söt ezt a' Pa-
 „rancsolatot az Székelysége, Szászagra-is kellene dirigálni;
 „mert a' Szászágón nem tudom ugyan, de a' Székelységen bi-
 „zony úgy hiszem, söt hallom hogy most-is valóban fokot vet-
 „tek, ez után-is el-hiszem vesznek, ha meg nem előzzük; ofz-
 „tán elő állanak, azt mondgyák, nem adhatják a' Portiót. Bi-
 „zony az Isten meg-büntet bennünket; az Felséges Udvar-is
 „azt mondgya, hogy meg-adhatná Erdély az Quantumot eö Fel-
 „ségének, csak mi ne *exhauriálnók* a' szegénységet; én ugyan a'
 „ma-

„magam jószágimban nem *admittálhatom* azt a' Dohány birságot
 „meg-botsáfsanak Circáló Uraim.

2. Ezen Levélbenn, edj pár pipa dohány itala (a' mint nevezi a'
 „füst szívást) helyett, im e két dolgot jegyzem-meg. 1. Hogy
 az hól ez olvastatik vala: *ennek a' Dohánnyal rend szerint élő Nem-*
zetségnek szeme láttára; kell érteni a' Nemet Nemzetet, melyből
 való Vitézlő rend már akkor Erdélybenn kvártélyos vala, pipá-
 zással bővölködvé. 2. Hogy a' nagy *Bethlen Miklósnak* szavai,
 a' 2-dik ok alatt, olyan értelemre mutatnak, mintha az *Approbá-*
ta 's Compilata nevü Törvény Könyveink után költ *Dietalis Ar-*
ticusok a' Felséges Nagy Leopold Császártól nem erősítettek vol-
 na meg. De azt jól tudják Hazánk Böltsei, 's könyü meg-mutat-
 ni, hogy valamelyek vagy ellenkező törvénnyel, vagy közönsé-
 ges országos szokással el-nem töröltettek, a' Felséges *Austriai*
 Háztól mind meg-vagynak erősítetve.

H A T A D I K R É S Z.

A'

D O H Á N Y M I V R Ó L.

§ XXXI.

Maga ős hazájábann, Ámérikában, tsudálatos szaporasággal
 terem önként-is a' dohány; valamint a' szaporodásra-más füvek
 D 2 fe-

felett alig hihető fokasággal hozza-is az ő apró, 's a' majoránna szemetskékhez hasonló magvait: ott-is mindazáltal az hafzonvételre való a' munkával természetik a' lakósók, melyet már tőlök az Europabliek régen meg-tanúltak; minthogy nálok-is a' magára termő dohány, fok féle ágazása miatt, vékony és természet szerént kisebb erejű leveleket nevel.

1. Mint a' lelkes állatok között az halak, szintén oly tsuda sokasággal teremnek magokat nem kevés füvek az élészékeny világban (*vegetabili Regno,*) minémü a' *Mák* mely edj oly kitsin szemetskéről nevelkedő szálon 40 's 60 ezer magotskákát-is terem; de kiváltképpen a' *Dohány*, melynek edj kórójáról a' tudós *Rajus* 36000 szemetskéket számlált, a' mint *T. Mitterpacher Lajos*, nagy érdemü Budai Profefsor Ur, fel jegyzette *Elementa Rei Rusticae* nevü hafznos Munkájában.

§ XXXII.

Annál inkább a' Világnak más három részeibenn, melyekben jövevény a' dohány, meg-kivánja a' szorgalmatos munkát. Miveltek-is mindenféle fok munkával, és annyi földnek számára való el-foglalásával, melynek gobonai terméséből fok ezer emberek ehetnének kenyeret.

1. Német Országok, fok lakófsai miatt, csak nem minden felé szük a' földé; még-is a' dohány bővön miveltek, kiváltképpen a' Ménus folyóvíz mellett. Híresek-is némely ottani tartományoknak dohányai; de a' Török Országi még híresebb.

§ XXXIII.

§ XXXIII.

Miveltek és annyira szaporittatik közelebb Magyar Országom, hogy már onnan külső tartományokra-is fok ezer fontok hordattanak-ki minden esztendőnként: és a' mely Országokra ez előtt Ámerikából hozattatott a' dohány, azokon-is jó kelete kezdett lenni a' Magyar Országinak.

1. Erről méltónak tartom ide által írni azt, a' mit a' Magyar nyelven való Ujság Leveleknek leg-első nagy érdemü kezdője, *T. Ráth Mátyás* Ur, feljegyzett vala az 1781-béli *Magyar Hirmondójának* 48 dik Levelébe, így írván: „Az óltatól fogva, „miólta azt (a' *Magyar Országi dohánt,*) az Ámerikai háboru a' „külföldiekkal meg-esmérlette, mindenféle nagyon kerestetik. „Tsak Trieszt felé 3 esztendőnek alatta, úgy-mint az 1776 dik „esztendőtol fogva az 1779-dikig, szinte feléynivel szaporodott „más Országokra való hordatása. Végyük bár tsak a' közelebb „múlt esztendőt számba. Abban a' Trieszti rév-partról, Magyar Országi leveles dohány 3 Milliom 278 136 font, dohány „por (por tobák, burnót) pedig 100759 font adatott el a' külföldieknek. Nem hibázunk (úgy mond a' Trieszti tudósítás,) ha „mondjuk, hogy tsak Trieszt felől, Magyar országi dohány árrá- „bann leg-alább egy Milliom Forint jó egy esztendőbenn mi hoz- „zánk. külső Országokról. Azt itt Po'sonbann-is valamennyire „észre lehet venni; holott semmiféle hajó onnét alól nem jö- „anynyi számmal, mint dohánnyal rakodott.

§ XXXIV.

Erdélybenn - is oly nagy tenyészéssel termesztetik, hogy nintsen Város, vagy Falu, melynek kertjeiben, és gyakronn mezein is dohányt ne látnánk. Leg-nagyobb bövséggel pedig miveltetik Maros-Vásárhelyenn és tájékánn; Háromszékenn Sepsi-Szent-Györgyönn - is alkamafint.

1. Olyan jól - is tudatik minden helyekenn a' mivelésnek módja, hogy arról iten valamit írni, szükségtelennek tartom.
2. A' kinek mindazáltal tetszik erről olvasni könyvbéli oktatást, utafitom *Ventzel János Paul a' Dohány Mivelésről való Munkájára*, mely - is, a' *Juh Tenyészésről* valóval edjütt, Németből Magyarra fordítva ki nyomtatott Szébenbenn 1771-benn, nyóltzad részében. Deákul pedig, Németül, és több nyelvekenn, sokan írtanak ennek miveléséről.

H E T E D I K R É S Z.

A'

DOHÁNY ÁRTALMAIROL, és
HASZNAIROL.

§ XXXV.

V agynak tetemes ártalmi mind az *Egészségre*, mind a' *Gazdaságra* nézve, a' Dohány füsttel való élésnek. Hogy ne vólnának

nak az *Egészségre* nézve, holott az ezzel rendeletlenül élöket nem csak nyavalyákba, hanem halálba - is ejtheti, mint a' példák bizonyítják?

1. Hogy a' száraz és heves természetűeknek, kőszvényeseknek, száraz kórságosoknak, és többeknek is nagyon ártalmas legyen a' Dohány tüzzel való befütés, minden Értelmeseknél tudva legyen, és a' tudós Orvosok ezt eleitől fogva meg mütogatták: minthogy a' Dohány füst a' testet igen szárazsítja, az izzadást neveli, a' vért forralja 's tisztíti, 's a' t.
2. De hogy halált hozó méreg - is legyen benne, a' véle rendetlenül élés által, *Bérenhs* Irásából példáson bizonyítja Doktor *Mátyus István* Ur, széles tudományu *Dieteticájában*; eléhozván amaz *Hollandus* ifju testvéreket, kik vetélkedvén edjkor, melyik szívhatna edjmás után több pipa dohányt, midőn ez 18ra, amaz pedig 17re felment vólna, azonbann mindeniket guttaütés és abból szörnyü halál találá.
3. Ugy itélnek továbbá némely Tudósok, hogy egészségtelenítése által, még az emberi Nemzetnek szaporodását - is akadályozná, főképpen az hev tartományokban. Ilyen vélekedésbenn lévén *Negyedik Amurates Török Császár* - is, hogy az ő meleg tartományaiabann a' fok pipázás a' férjfiak tenyésző vérének fogyatná, és fok afiszonyoknak azért kellene meddön maradniok, azt halálos büntetés alatt meg - tiltotta vala.
4. Sokféle oktalan élő állatok - is szokták érezni a' dohánynak halálos mérgét; p. a. a' dohányból való *balsamum*, mely is annak ki - fartsart nedvéből készítetik, a' rákot leg - ottan meg öli. Nem külö-

Iömben a' dohány olaj, akár a' régi pipákból való olajos lév, az hálnak és békának fejére kenettetvén, azokat meg-öli. Söt tsak por-tobákat tégyünk a' varas békának határa, kevés időre megdagad és döglük. Még a' matskának nyelvét-is, ha böv pipa fírral vagy olajjal meg kened, mélyen el-alufzik, vagy meg-is hal miatta. Vagyon hát méreg benne.

5. Ezekből azért, és fok egyebekből, eléggé meg-esmévén a' tudós Orvosok a' Dohánybann találtatò mérget; méltán tiltották a' véle való mértékletlen élést, erről költ jeles Iráfaikkal; melyek között említhetem, hogy már régen kikölt volt ez ellen Dánniábann, a' királyi Udvarnak Orvoisa *Simon Paulli*, ilyen előnevű Munkájábann: *De Abusu Tabaci, & Herbæ Thee.*

§ XXXVI.

A' *Gazdagságra* nézve pedig elég ártalmi a' pipázásnak ezek:

1. Meg-számlálhatatlan gyúlasokat és égéseket okoz, és eleitől fogva okozott; 's kipufztitván fok jó Gazdákat egész életekben szerzett Keresményeikből, magokat, söt gyermekeiket is nyomorúttakká tette. 2. Ha meg-gondolyuk, mely igen fok része, még pedig kövérebbje a' föld kerékségének, fordittatik dohány mivélésre; könnyen általértjük, hogy ha az gabona termésre szakasztatnék, alig hihetni, mely fok ezernyi ezer emberek rápláttathatnának véle e' nagy világban, a' kik egyéb aránt éhezni 's nyomorogni kéntelenítettnek. 3. Ki tudná azt-is fel-számlálni, hány ezer 's meg ezer emberek munkálódnak a' tsupa keferü

„ ségemnek tartám, hogy kegyelmeteknek irjak, és igen bizodal-
 „ mason kérjem, hogy Kegyelmetek *ex Gubernio* tilcsa-meg az
 „ egész Országban azt a' Dohány birságot; mert *salva Conscientia*,
 „ & *salvo coram DEO, & hominibus honore*, azt a' birságot nem
 „ vehetni, föt ebben a' nehéz Portzió időben, és ennek a' Do-
 „ hányal rend szerint elő Nemzetségnek szemelättára, a' Szegény-
 „ ségen annyi fok ezer forintot fel-venni nehéz ítéletekre való
 „ alkalmatofságot nyujt; mert ugyan-is, ha azt mindenén meg-
 „ vészik, csak egy forintyával-is, a' ki iszfa, könnyen el-ér-
 „ kézik a' Vármegyének egy hólnapi dupla Portiojával, és bi-
 „ zony félek, hogy a' Felsőges Udvartól-is, *inter oppressiones*
 „ *Populi numerabitur*. Tudom ugyan én azt, hogy az szegény
 „ meg-hólt Fejedelem idejében irtanak vala egy *Articulust* arról,
 „ de még-is hogy a' mellet *salva Conscientia* az ember nem *proce-*
 „ *dálhat*, ezek a' *ratiok*.

„ 1. Mert *Generalis Juris, & æqui Regula: Lex ab ipsis le-*
 „ *gislatoribus & a toto Populo, cui posita erat, per usum abrogata*
 „ *non obligat*; ez pedig olyan, mert Fejedelem, Urak, *Guberni-*
 „ *um*, 's minnyájunk szeme láttára azolta Országban Urak, Fő
 „ Emberek, szegény emberek, vetették, 's vetik és pénzt nyer-
 „ nek belöllé, iszfák széltében mindenütt, Piaczokon árulyák,
 „ Harminczadokon bé-hozzák, és az Harminczad jövedelmét, a'
 „ Király, a' *Societas*, a' *Gubernium* vette, 's vészti, és él velle;
 „ juson eszünkbe, hogy a' *Gubernium* ez előtt egy néhány esz-
 „ tendövel, mint *legitimus Quæstus* egy Görögnek adá Arendá-
 „ D „ ban,

„ban, nóha én ugyan bizony azt nem javallottam akkor, 's el-
 „lene is szóltam, de ugyan csak Kegyelmetek a' *Guberniummal*
 „oda adá, és így a' Dohány *Quaestus legitimálá*; juson ezünkbe
 „az is, hogy akkor mindgyárt az Ország az ellen az Görög Aren-
 „dája ellen *Postulátum*at ada, és a' mint egyebeknek, úgy an-
 „nak is *liber quaestusát stabilidlá*: már ezek ellen *turpe erit Do-*
 „*cteri, si culpa redarguet ipsum.*

„2. *Lex a Rege non confirmata, etiam juxta Decretum Verbö-*
 „*cianum non est Lex, ideo nec practicari potest.* Ezt pedig eö Fel-
 „sége nem *confirmálta*; mert sem az *Approbatában*, sem a' *Com-*
 „*pilátában* nincsen.

„Ezeket Kegyelmeteknek eszében juttatni kötelelségemnek
 „ítéltem, és még is kérem bizodalmason, mennél hamarébb ír-
 „jon ki, és a' szegénységen azt a' nagy nyomorgatást előzze-
 „meg; sőt a' hol eddig meg-találták volna is venni, adassa visz-
 „sza szegényeknek, hadd adhassák az portioba. Sőt ezt a' Pa-
 „rancsolatot az Székelységre, Szászagra is kellene dirigálni;
 „mert a' Szászagon nem tudom ugyan, de a' Székelységen bi-
 „zony úgy hiszem, sőt hallom hogy most is valóban sokat vet-
 „tek, ez után is el-hiszem vesznek, ha meg nem előzzük; ofz-
 „tán elő állanak, azt mondgyák, nem adhatják a' Portiót. Bi-
 „zony az Isten meg-büntet bennünket; az Felséges Udvar is
 „azt mondgya, hogy meg-adhatná Erdély az Quantumot eö Fel-
 „ségének, csak mi ne *exhauriálnók* a' szegénységet; én ugyan a'
 „ma-

„magam jószágimban nem *admittálhatom* azt a' Dohány birságot
 „meg-botsáfsanak Circáló Uraim.

2. Ezen Levélbenn, edj pár pipa dohány itala (a' mint nevezi a'
 füst szívást) helyett, im e két dolgot jegyzem-meg. 1. Hogy
 az hól ez olvastatik vala: *ennek a' Dohánnyal rend szerint ékő Nem-*
zetségnek szeme láttára; kell érteni a' Nemet Nemzetet, melyből
 való Vitézlő rend már akkor Erdélybenn kvártélyos vala, pipá-
 zással bővölködve. 2. Hogy a' nagy *Bethlen Miklósnak* szavai,
 a' 2-dik ok alatt, olyan értelemre mutatnak, mintha az *Approbá-*
ta 's *Compilata* nevü Törvény Könyveink után költ *Diætalís Ar-*
tíclusok a' Felséges Nagy Leopold Csáfzartól nem erősítettek vol-
 na meg. De azt jól tudják Hazánk Böltséi, 's könyü meg-mutat-
 ni, hogy valamelyek vagy ellenkező törvénnyel, vagy közönsé-
 ges orzágos szokással el-nem töröltettek, a' Felséges *Austriai*
 Háztól mind meg-vagynak erősítetve.

H A T A D I K R É S Z.

A'

D O H Á N Y M I V R Ó L.

§ XXXI.

Maga ős hazájábann, Ámérikában, tsudálatos szaporasággal
 terem önként is a' dohány; valamint a' szaporodásra más füvek
 D 2 fe-

felett alig hihető fokasággal hozza-is az ő apró, 's a' majoránna fzemetskékhez hasonló magvait: ott-is mindazáltal az hafzonvételeire valót azzal a' munkával termesztik a' lakósók, melyet már tölök az Európabéliek régen meg-tanúltak; minthogy nálók-is a' magára termő dohány, fok féle ágazása miatt, vékony és természet szerént kifsebb erejü leveleket nevel.

1. Mint a' lelkes állatok között az halak, szintén oly tsuda sokasággal teremnek magokat nem kevés füvek az élészékeny világban (*vegetabili Regno,*) minémü a' *Mák* mely edj oly kitsin fzemetskéről nevelkedő szálon 40 's 60 ezer magotskákát-is terem; de kiváltképpen a' *Dohány*, melynek edj kórójáról a' tudós *Rajus* 36000 fzemetskéket számlált, a' mint *T. Mitterpacher Lajos*, nagy érdemü Budai Profesor Ur, fel jegyzette *Elementa Rei Rustica* nevü hafznos Munkájában.

§ XXXII.

Annál inkább a' Világnak más három részeiben, melyekben jövevény a' dohány, meg-kivánja a' fzorgalmatos munkát. Mivelletik-is mindenféle fok munkával, és annyi földnek számára való el-foglalásával, melynek gobonai terméséből fok ezer emberek ehetnének kenyeret.

1. Német Országak, fok lakótsai miatt, tsak nem minden felé szük a' földé; még-is a' dohány bővön mivelletik, kiváltképpen a' *Ménus folyóvíz* mellett. Híresek-is némely ottani tartományoknak dohányjai; de a' *Török Országi* még híresebb.

§ XXXIII.

§ XXXIII.

Mivelletik és annyira szaporittatik közelebb Magyar Országgon, hogy már onnan külső tartományokra-is fok ezer fontok hordattanak-ki minden esztendőnként: és a' mely Országokra ez eiőtt Ámerikából hozattatott a' dohány, azokon-is jó kelete kezdett lenni a' Magyar Országinak.

1. Erről méltónak tartom ide által írni azt, a' mit a' Magyar nyelven való Ujság Leveleknek leg-első nagy érdemü kezdője, *T. Ráth Mátyás* Ur, feljegyzett vala az 1781-béli *Magyar Hirmondójának* 48 dik Levelébe, így irván: „Az óltatól fogva, „miolta azt (a' *Magyar Országi dohánt,*) az Ámerikai háboru a' „külföldiekkal meg-esmérlette, mindenféle nagyon kerestetik. „Tsak *Trieszt* felé 3 esztendőnek alatta, úgy-mint az 1776 dik „esztendőtol fogva az 1779-dikig, szinte feléynivel szaporodott „más Országokra való hordatása. Végyük bár tsak a' közelebb „múlt esztendőt számba. Abban a' *Trieszti rév-partról*, Magyar Országi leveles dohány 3 Milliom 278 136 font, dohány „por (por tobák, burnót) pedig 100759 font adatott-el a' külföldieknek. Nem hibázunk (úgy mond a' *Trieszti tudósítás,*) ha „mondjuk, hogy tsak *Trieszt* felöl, Magyar országi dohány árrában leg-alább egy Milliom Forint jó egy esztendőben mi hoz- „zánk- külső Országokról. Azt itt *Po'sonbann*-is valamennyire „észre lehet venni; holott femmiféle hajó onnét alól nem jö „annyi számmal, mint dohánnyal rakodott.

D 3

§ XXXIV.

§ XXXIV.

Erdélybenn-is oly nagy tenyészéssel termeszttetik, hogy nintsen Város, vagy Falu, melynek kertjeiben, és gyakronn mezein-is dohányt ne látnánk. Leg-nagyobb bövséggel pedig mivelgettik Maros-Vásárhelyenn és tájékánn; Háromszékenn Sepsi-Szent-Györgyönn-is alkamafint.

1. Olyan jól-is tudatik minden helyekenn a' mivelésnek módja, hogy arról itten valamit írni, szükségtelennek tartom.
2. A' kinek mindazáltal tetszik erről olvasni könyvbéli oktatást, utafitom *Ventzel János Paul a' Dohány Mivelésről való Munkájára*, mely-is, a' *Juh Tenyészésről* valóval edjütt, Németből Magyarra fordítva ki-nyomtattatott Szebenbenn 1771-benn, nyóltzad rész-benn. Deákul pedig, Németül, és több nyelvekenn, sokan írtanak ennek miveléséről.

H E T E D I K R É S Z.

A'

DOHÁNY ÁRTALMAIROL, és
HASZNAIROL.

§ XXXV.

V agynak tetemes ártalmái mind az *Egészségre*, mind a' *Gazdaságra* nézve, a' Dohány füsttel való élésnek. Hogy ne vólnának

nak az *Egészségre* nézve, holott az ezzel rendeletlenül élöket nem csak nyavalyákba, hanem halálba-is ejtheti, mint a' példák bizonyítják?

1. Hogy a' száraz és heves természetűeknek, köszvényeseknek, száraz kórságosoknak, és többeknek-is nagyon ártalmas legyen a' Dohány tüzzel való befütés, minden Értelmeseknél tudva vagyon, és a' tudós Orvosok ezt eleitől fogva meg mütogatták: minthogy a' Dohány füst a' testet igen szárazsztatja, az izzadást neveli, a' vért forralja 's tíföfíti, 's a' t.
2. De hogy halált hozó mérég-is legyen benne, a' véle rendetlenül élés által, *Bérenhs* Irásából példáson bizonyítja Doktor *Mátyus István* Ur, széles tudományu *Diateticájábann*; éléhozván amaz *Hollandus* ifju testvéreket, kik vetélkedvén edjkor, melyik szívhatna edjmás után több pipa dohányt, midön ez 18ra, amaz pedig 17re felment vólna, azonbann mindeniket guttaütés és abból szörnyü halál találá.
3. Ugy itélnek továbbá némely Tudósok, hogy egészségtelenítése által, még az emberi Nemzetnek szaporodását-is akadályozná, főképpen az hév tartományokbann. Ilyen vélekedésbenn lévén *Negyedik Amurates* Török Császár-is, hogy az ő meleg tartományaibann a' fok pipázás a' férjfiak tenyésző vérét fogyatná, és fok aszszonyoknak azért kellene meddön maradniok, azt halálos büntetés alatt meg-tiltotta vala.
4. Sokféle oktalan élő állatok-is szokták érezni a' dohánynak halálos mérget; p. a. a' dohányból való *balsamum*, mely-is annak ki fatsart nedvéből készitetik, a' rákot leg-ottan meg-öli. Nem kö-löm.

Iömben a' dohány olaj, akár a' régi pipákból való olajos lóv, az halnak és békának fejére kenettetvén, azokat meg-öli. Söt tsak por-tobákat tégyünk a' varas békának határa, kevés időre megdagad és döglük. Még a' mátskának nyelvét is, ha bőv pipa fírral vagy olajjal meg kened, mélyen el-alufzik, vagy meg is hal miatta. Vagyon hát méreg benne.

5. Ezekből azért, és fok egyebekből, eléggé meg-ésmérvén a' tudós Orvosok a' Dohánybann találtató mérget; méltán tiltották a' véle való mértékletlen élést, erről költ jeles Iráfaikkal; melyek között említhetem, hogy már régen kikölt volt ez ellen Dánniában, a' királyi Udvarnak Orvosa *Simon Paulli*, ilyen előnevű Munkájában: *De Abusu Tabaci, & Herbæ Thee.*

§ XXXVI.

A' *Gazdagságra* nézve pedig elég ártalmi a' pipázásnak ezek:

1. Meg-fzámálhatatlan gyúlasokat és égéfséket okoz, és eleitől fogva okozott; 's kipufztitván fok jó Gazdákat egész életkben szerzett Keresményeikből, magokat, söt gyermekeiket is nyomorúttakká tette. 2. Ha meg-gondolyuk, mely igen fok réfze, még pedig kövérebbje a' föld kerékségének, fordittatik dohány művelésre; könnyen általértjük, hogy ha az gabona termésre szakasztatnék, alig hihetni, mely fok ezernyi ezer emberek tápláltathatnának véle e' nagy világban, a' kik egyéb aránt éhezni 's nyomorogni kéntelenítettnek. 3. Ki tudná azt-is fel-fzámálni, hány ezer 's meg ezer emberek munkálódnak a' tsupa keferü

ferü fűtnek, dohány műveléssel, hordozással és árulással? hány ezerezen ísmét tobák-fzelentzéknek (pikifeknek,) pipáknak, és egyéb ehez tartozó szerfzámoknak tfinálásával? a' kik munkálódhatnának az emberi Nemzet táplálására 's felfegítésére tartozó dolgokban, és magok élelmeket-is meg-fzerezhetnék. 4. A' pipás munkások akár földes uraiknak fszámokra, akár másoknak napfzámra dolgozzanak, alig lehet azt képzelni, mely fok időt lopjanak-el minden naponként, a' dohány körül való bibelődéssel.

1. Hogy a' többek ellen való ki-fogáfokról ne fzólljak; ez utolsó ellen híjába vetik a' napfzámofok, hogy azon kívül-is annyi idejéket a' munkától való megpihenésre kellene fordítaniok. Mert a' kik nem pipáznak, és illőképpen igyekeznek, a' rendes nyugovással is élnek, még is kevesebb időt vesztegetnek-el.

§ XXXVII.

Legyen szabad még valami fzóllanom a' kényesebb Nemnek képében. Némely férjfiak, kivált' az aljafabb rendenn, nem tsak fzájokat es öltözetjéket, hanem házaikat-is el-büdöfítik, és az afzfzonyi rendnek unalmat 's utálást fereznek, a' rendetlen pipázással.

1. El-távoztatják az ilyen büzföhötést az Hollandusok, kik nem fafzaru pipákkal élnek, hanem olyakkal, melyek egészfen tfinos tferépből valók, és ottan ottan meg tisztittatnak. Nem kevésbé némely Persák-is, vagy *Veres Törökök*, kiknél szokás, hogy valamely üveg edényt félig meg-töltvén vagy közönséges, vagy jó

szagú vízzel, abba olyan tsövet bortsátanak, melynek felső végén vagyon a' dohányos eszköz; és azon víz által mind büszhötéséből, mind ártalmából fokát el-vezeszt a' dohány.

§ XXXVIII.

De vagynak hasznai-is a' Dohánynak mindenik tekintet-re nézve. Ugyan-is, ennek füstivel való élés *Egéségekre* szolgál az hideg természetű, kövér, nyálas és taknyos nedveségekkel bővölködő embereknek; a' vért vékonyítván, a' testnek gözölgését segitvén, a' sürü nedveségeket tisztítván, az emésztést sietervén, 's a' t.

1. Ezeknek sem hasznos pedig a' szer felett való élés, hanem legjobb reggel éh gyomorra, hogy a' főbenn, tüdőkbenn 's a' t. éjtszakánn meg gyült nyálas nedveség ki szivattassék. Etel után is szerivel hasznosnak tartatik; mint szintén a' serezés után. De nem hasznos bortól meg-szédült fivel; mert könnyen fülladást, száraz betegséget, gutta ütést 's t. a' f. okozhat, a' mint böltsen fel-jegyzette D. Mátyus Ur nagy ditséretű *Dieteticájábann*.

§ XXXIX.

A' Dohány porral való élés másoknál-is hasznosnak lenni irattatik; kiváltképpen hogy az agyvelőt tisztítaná, 's a' szem világát erősitené. Mely és több haszon végett, már az aszízonyi rend-is nem unnya véle élni,

§ XL.